

John Dewey'in Hukuk Felsefesinde 'Olan' ve 'Olması Gereken'

Furkan KARARMAZ¹

Giriş

Pragmatist felsefenin kurucularından olan Dewey, 1900'lü yılların başlarıyla birlikte büyük bir hız ve gayret ile pragmatizmi sosyal bilimlerin birçok alanına uygulamaya başlar. Düşüncenin bir eylem planı olduğu kabulü ile tüm düşünce alanını eylemleri, etkinlikleri ve olguları odağa alarak tetkik eder (Donoso, 1959: 582). Bu girişim dâhilinde felsefe, psikoloji, eğitim, toplum-bilimi ve toplum kuramı alanlarındaki çalışmalarının yanı sıra doğrudan hukuk alanına yönelik eserler de vermiştir. Bu özelliği onu, birlikte pragmatik felsefeyi inşa ettiği James ve Peirce'dan ayırır. Zira artık Dewey'i aynı zamanda hukuk pragmatizminin de kurucularından biri olarak kabul etmemiz gerekmektedir. Dewey'in hukuka ilişkin görüşleri çok sayıda eserine dağılmış olmakla birlikte *Austin's Theory of Sovereignty*, *Nature and Reason in Law*, *Force and Coercion*, *Force, Violence and Law*, *Logical Method and Law*, *The Historic Background of Corporate Legal Personality* ve *My Philosophy of Law* isimli makaleleri münhasıran hukuki sorunlara ilişkindir. Ancak Dewey'in hukuka ilişkin görüşleri bu eserlerinde de belirli bir sistem içerisinde ifade edilmemişlerdir. Bu eserlere baktığımızda düşünürün pragmatizm görüşünde de belirgin olan

anti-temelci, araççı ve olguları odağa alan bakışını hukukun çeşitli alanlarına ve hukuk kuramındaki çeşitli sorunsallara yönelttiğini görürüz. Ancak diğer eserlerinden farklı olarak *My Philosophy of Law* adlı makalesi tüm bu gayretin bir özeti olarak değerlendirilebilir.

Aşkınıcı Yaklaşımlara Yönelik Eleştiri

Dewey'e göre hukuk alanında ortaya konulmuş olan her kuramsal yaklaşım veya ekol, içinde geliştiği dönemin özelliklerinden kaynaklanır ve bunları yansıtan bir karaktere sahip olur. Bir felsefi yaklaşımı içinde geliştiği sosyo-kültürel bağlamdan soyutlayarak ele almak yanıltıcı olacaktır (Donoso, 1959: 581). Her felsefe veya kuram, kaynağını aldığı somut gerçeklikler ne kadar önemli ise o kadar etkili olmuştur. Yine gerçeklik alanındaki çatışmalar ne kadar şiddetli ise kuramsal tartışma da o düzeyde hararetli olmuştur (Dewey, 2016b: 31). Tarihsel süreç içerisinde toplumun somut gerçekliklerinde yaşanan değişiklikler belirli bir dönemde kuram alanında etkili olmuş yaklaşımların eskimesine neden olmaktadır. Ancak kuramın görece özerk bir uzmanlık alanı teşkil ediyor olması, gerçeklikten kopuk bir karakter arz eden eski kuramların varlığını sürdürmesine imkân vermektedir. Dewey'e göre ister tanrısal akla ister doğanın ni-

1 Dr. Öğretim Üyesi, Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı.

hai düzenine atıf yapıyor olsun, hukukun kaynağını ve doğruluk ölçütünü var olanın dışında (veya üzerinde) arayan kuramlar, hukuk alanındaki anakronik kuramlardır (Donoso, 1959: 583). Hukukun mahiyetini iyi hukuk hakkındaki düşüncelere indirgeyen bu kuramlar Ortaçağ Avrupası'nın somut toplumsal gerçekliklerinden kaynaklanmıştır ancak bu gerçekliklerin ortadan kalkmasından sonra da uzun süre Kıta Avrupası düşünürlerini etkilemeye devam etmişlerdir (Dewey, 2016b: 32). Bilginin deneyimselliğini vurguladığı bilgi felsefesi yaklaşımı ile koşut olacak şekilde Dewey, hukuki bilginin de deneyimsel olduğunu savunur. Hukuki bilginin tek kaynağı deneyimdir; hukuk hakkında ne biliyorsak hepsini deneyimden elde etmişizdir zira sadece deneyimlerimizi bilebiliriz. Hiç kimse tanrıyı veya kâinatın ezeli ve ebedi düzenini/doğasını deneyimleyemez. Dolayısıyla buralardan hukuki bilgi devşirmek mümkün olmadığı gibi, var olan bilgilerimizle ilgili bunlara atıf yapmak da yanlıştır. Dewey'e göre böylesi bir yanlış içerisinde olan kişi aynı zamanda ahlaksızdır çünkü tanrıyı veya doğayı öne sürerek kendi sorumluluğundan kaçmaya çalışmaktadır (Donoso, 1959: 583).

Hukukun temeline egemenin iradesini yerleştiren pozitivist kuramlar da hukuki pragmatizmle bağdaşmaz niteliktedir. Tanrı iradesinden veyahut doğru akıldan egemen iradesine geçiş, dışsal metafizik kaynaklardan belirli olgusal temellere dayandırılabilir kaynaklara geçişi temsil eder görünmektedir. Bununla birlikte bu yaklaşımda hukuka kaynaklık eden toplumsal etkenlerin

sadece birisi ele alınmıştır. Ayrıca bu *egemenlik* etkeni diğer toplumsal etkenlerden soyutlanmıştır (Dewey, 2016b: 36-37). Hatta *egemenlik* toplumda egemenliği kullanan aktörlerden veya kurumlardan dahi soyutlanarak ele alınmış ve nihayetinde yine metafizik bir kavrama dönüşmüştür (Donoso, 1959: 591). Egemenin bir kişi veya sayısı belirli bir grup olması gerektiği yönündeki önerme de '*common law*'un içtihadî karakteri ile örtüşmemesi nedeniyle betimsel olarak yanlıştır. Yine "kendisine alışkanlıkla itaat edilen ve başka bir egemene alışkanlıkla itaat etmeyen egemen" düşüncesi de olgusal gerçekliklerle örtüşmemektedir. Dewey'e göre toplumsal gelenekler ve ekonomik etkenler "egemen" adı verilen bu kişi veya gruba her zaman hükmedebilme kudretine sahiptir. Hatta "egemen" bu etkenlere itaat etmemeyi alışkanlık haline getirdiği takdirde "egemenliğini" yitirmekle yüz yüze kalacaktır. Esasında Dewey'in egemenlik anlayışı ile analitik pozitivist egemenlik anlayışı birbirinden farklıdır. Dewey'e göre egemenlik muazzam bir toplumsal aktörler ve güçler çoğulluğunun işleyiş biçimini ifade eder. Egemenlik kavramı ancak bu şekilde ele alındığında "hukuk egemenin emridir" önermesi doğru bir önerme olabilir. Fakat bu halde de önermenin anlamı aşırı derecede genişleyecek ve önerme işlevsizleşecektir. Bu nedenle hukuku egemenlik üzerinden tanımlamaya çalışmak faydasızdır (Dewey, 2016b: 36-37).

'Olan'

Hukukun kaynağına ilişkin temelci ve hukukta doğruluk ölçütlerine ilişkin aşkını görüşleri reddeden Dewey'e

göre “hukuk tepeden tırnağa toplumsal bir olgudur” (Dewey, 2016b: 32). Hukukun kaynağı da, amacı da, ölçütü de, uygulaması da toplumsaldır. Hukuk, hakikatin doğasına ilişkin iddialarda bulunmaz. Hukuk, mantıksal tutarlılık uğruna geliştirilmemiştir. Hukuk, salt uygulanmak üzere yaratılmış bir düzendir. Hukuk, somut gerçeklik içerisinde belirli işler görür veyahut hukuk aracılığı ile belirli işler görülür. Hukukun doğruluk ölçütü de bu işleri görüp görmediğidir. Hukuk terimi, özetleyici bir terimdir ve bu terimin özetlediği içerik, yasama ve yürütme etkinliklerinden ve yargı kararlarından daha fazlası değildir (Dewey, 2016b: 32). Böylesi bir tanım hukuk felsefesi tarihi içerisinde şu veya bu düzeyde rağbet görmüş birçok tartışmayı devre dışı bırakır. Öyle ki, ömrünün bir bölümünü hukuk felsefesini anlamaya adanmış bir araştırmacı, Dewey’in bu görüşlerini okuduğunda anlık bir zihin ferahlaması yaşayacaktır. Gerçekten de felsefeyi bir kenara bıraktığımızda hukuk felsefesi *sorunsuz* bir araştırma alanına dönüşmektedir. Ancak felsefeyi bir kenara bırakmış olmak Dewey’e yöneltilebilecek makul bir eleştiri olamaz, zira Dewey ve genel olarak pragmatistler saf felsefi tartışmaları ayıklayarak felsefenin yükünü hafifletmeyi bizatihi bir amaç olarak benimsemişlerdir (Peirce, 2016: 71-72). Dewey’in hukuk tanımı da bu amaca yetkinlikle hizmet edebilecek bir tanımdır.

Bu tanımdan yola çıkarak Dewey, hukuki incelemesini toplumsal olgulara yöneltir. Ona göre toplumsal olgu veya problemlerin önemli bir genel özelliği zihinsel etkinlik ile kavranmaya mü-

sait ve tabi olmalarıdır. Böyle demekle Dewey, mistik ve kozmolojik açıklamaları bir kez daha reddetmiş olmaktadır (Menand, 2001: 370). Olguların diğer bir önemli özelliği ise bunların olup bitmiş şeyler olarak görülemeyeceğidir. Bu ifade esasen pragmatist felsefenin olguculuğa yönelttiği bir eleştiriyi vurgulamaktadır. Pragmatistlere göre deneyim salt duyumlardan veya bağlantısız tikel olgulardan ibaret değildir. Bu noktada onlar, Hume’dan ayrılırlar ve daha geniş kapsamlı bir deneyim kavrayışı öne sürerler. Deneyim bağlantılara ve düzene ilişkin kavramları da içinde taşır. Bu kavramlar uzun yıllar sürmüş insanlık deneyiminin neticeleri olarak hayat bilgisi (*common sense*) içerisinde yer edinirler. Dewey ile birlikte pragmatizmin kurucuları arasında sayılan James, deneyimle birlikte varlık-yokluk, aynılık-farklılık, çeşitler, zaman, mekân, öznitelikler, nedensellik, hayalilik-gerçeklik gibi kavramların deneyimle birlikte gelip geliştirildiğini belirtir (James, 2015: 13). Ona göre bunlar aracılığı ile duyumlarımızı takip etmede onları birbirine göre konumlandırmada ve böylelikle onları anlamada ustalık kazanırız (James, 2015: 133). Dewey’e göre de deneyim sadece eylemi ya da sadece sonucu içermemektedir. Deneyim bunlardan oluşan bir bütündür (Dewey, 2016a: 159-160). Bir bebek, düşünmeden elini sobaya uzatır ve eli yanar. Bebeğin elini uzatması veya elinin yanması tek başına bir deneyim teşkil etmez; deneyim sıcaklığa, farklılığa, nedenselliğe, gerçekliğe, zamana ve mekâna ilişkin birçok kavrayışı içererek gelir. Elbette bebek daha yolun başındadır ve bu aşamada bu kavramları, tüm deneyim par-

çalarını ve diğer deneyimleri birbirine bağlayacak bir düzen içerisine sokma ustalığına sahip değildir. Ama deneyimi arttıkça öğrenir. Bir süre sonra bu kavramlarla ördüğü düzene öylesine alışır ki böyle bir çatı kullandığını ona anlatabilmek için biraz daha büyümesini beklemek gerekecektir. Bu kavramlar zamanı ve mekânı soyut bir düzene sokarak dünyayı *bir* kırlar fakat hiçbir insan bu kavramların soyutluğunu karşılayacak şekilde tek bir zamanda veya mekânda yaşamamaktadır. Gerçeklikte insanlar iç içe geçen, kesişen, sınırları ve ayrımları bulanık olan zamanlar ve mekânlar içinde yaşarlar (James, 2015: 137). Bu çoğulluğun ve tikelleri çeşitlemedeki sınırsızlığın tespiti üzerine pragmatistler bu kavramsal çatının düzeninin ve içerdiği ayrımların nihai veya evrensel olmadığını belirtirler (Dewey, 2016a: 155-156). Bu genellemeler ve ayrımlar bir anlamda Kant'ın kategorileri gibi işlev görürler ama bunlar “söyle[m]sel değil deneyseldirler” (Dewey, 2016a: 162-163). Akılcıların baş harfini büyük yazdıkları doğruluk düşüncesi de çoğul doğruların kaynağı değil aksine onlardan türetilmiş bir soyutlamadır. Yasa da böyledir. Kararlardan önce var olan, onları nihai olarak belirleyen yasa fikri yanlıştır. Yasalar daha önceki deneyimlerin ve kararların ürünüdür ve bu bakımdan insanidir. Aynı şekilde dil de insanlar konuştukları için vardır. Yasal-yasa dışı, doğru-yanlış (*correct-incorrect, true-false*) ve benzeri tüm ayrımlar, “bir”, “beyaz” ve “gri” gibiler de dâhil olmak üzere tüm kategori, soyutlama ve genellemeler, tikel deneyimler ve bunlar arasındaki etkileşimler esnasında ve sayesinde var olurlar. Ne-

den değil sonuçturlar ve insan yapımıdır. Bunlar tarihin ilerleyişi içerisinde yaşama eklenen şeylerdir. Bu sürece kaynaklık ettikleri düşüncesi şatafatlı bir yanılısamadan, James'in ifadesiyle “duygusalçı safsata”dan başka bir şey değildir (James, 2015: 177). James'e göre bu safsataya kendini kaptırmış olan insanlar soyut “Adalet, Güzellik, Cömertlik” düşünceleri için gözyaşı dökerler ancak gerçekten karşılaştıklarında bunları tanıyamazlar. Çünkü bu nitelikleri taşıyan deneyimler kirli, bozuk ve kusurlu halde olur. Kişi bu kusurlu deneyimler içerisinde bulanık durumda olan bir niteliği alır, soyutlar, saflaştırır ve nihayetinde bu soyutlamaya öylesine hayran olur ki onun daha üstün bir doğaya sahip olduğunu iddia eder ve onu deneyimin karşısına yerleştirir. Hâlbuki bu niteliklerin doğası da deneyimdedir. Deneyimden ayrı, onun ilkörneği modeli, sureti olabilecek başka bir evren yoktur. Sadece içinde yaşadığımız bu evren vardır: tamamlanmamış, kimi alanlarda eksilerek kimi alanlarda artarak sürekli değişmekte olan duyulur evren (James, 2015: 187-188).

Dewey toplumsal olguları insanlar arası ilişkiler ve etkinlikler olarak görür. Dolayısıyla bunlar “süregiden” deneyimlerdir. Bir deneyim olarak görülmekle olgu, kendisinden öncesiyile, onu yaratan etkenlerle, çeşitli zamanlarda büründüğü görünüm ve durumlarla ve de yarattığı sonuçlarla birlikte ele alınmaya müsait bir hal alır. Olgunun incelenmesi, geniş bir zaman diliminde gerçekleşen süreçlerin incelenmesi anlamına gelmektedir (Dewey, 2016b: 32). Böylesi bir inceleme olguların içindeki

kararlı ve görece sabit unsurların tespiti sağlayarak kaynak sorununu yine olgulara sadık kalarak çözmeye imkân verir. Hukuki olgular bakımından da durum böyledir. Dewey'e göre onun dönemine kadar kendini olgucu veya pozitivist olarak adlandırmış hukukçuların göz ardı ettiği nokta da bu olmuştur. İnceleme konusu olarak olgunun belirli bir andaki halinin dondurulup ele alınması olguyu olmuş bitmiş bir şey olarak görmeye neden olmaktadır (Dewey, 2016b: 36.). Hukuki olguyu tecrit ederek ele aldığımızda karşımızda tekil bir etkinlik vardır. Örneğin bir alım-satım ilişkisi veya bir fiili saldırı olayı ile karşı karşıyayızdır. Biz bu tekil etkinliklerin alelade etkinlikler olmadıklarını, hukuki olgular teşkil ettiklerini bilerek onları ele alırız ancak bir tekil etkinliğe bakarak onu hukuki kılanın ne olduğunu tespit etmemiz mümkün değildir. Bir bireyin diğerine bir miktar para vermesine 'ifa' dememize neden olan şey nedir? Olguları tekil etkinlikler olarak ele aldığımızda incelediğimiz olguya bakarak bu soruya cevap veremeyiz. Böyle bir bakışta sorunun çözümü ancak olgunun dışına çıkmakla mümkündür. Olgu bize cevap vermediğine göre, diye düşünürüz, demek ki hukukiliğin kaynağı olgusal alanın dışındadır. Hukukilik olgulara dışarıdan yüklenmiş olmalıdır. Olsa olsa bir *akıl, irade, bilinç* veyahut *ezeli ve ebedi nizam* olgulara hukukilik yüklemektedir.

Dewey, hukuku süregiden bir olgu olarak gördüğümüzde hukukun kaynağını olanın dışında aramak zorunda kalmayacağımızı belirtir. Peki, hukuku süregiden bir olgu olarak ele almak ne demektir? Dewey bu meseleyi açıkla-

mak için bir dere yatağı metaforuna başvurur:

“Vadi, kuşatan arazi veya toprak parçası olması nedeniyle birincil gerçekliktir. Akıntıyı toplumsal sürece benzetebiliriz. Akıntının içindeki dalgaları, dalgacıları, burçları ve benzerlerini de toplumsal süreci oluşturan özel eylemlerle eşleştirebiliriz. Derenin kıyıları kararlı ve sabit koşullar olarak akıntıyı sınırladıklarını ve yönlendirmeleri bakımından geleneklere benzetilebilir. Ancak kıyıların istikrarı ve sabitliği mutlak değil görecelidir; onlar geçip giden akıntının unsurlarına göre daha kararlıdır. Arazi genel olarak dikkate alındığında, akıntının bir enerji halinde yukarılardan aşağılara doğru inerken kendi yolunu oluşturduğu görülecektir. Dolayısıyla (hem zaman hem mekân bakımından) uzun vadeli bir süreç olarak düşünüldüğünde akıntının kendi kıyılarını şekillendirdiği ve sürekli yeniden şekillendirdiği görülecektir” (Dewey, 2016b: 33-34).

Süregiden şeyler olarak toplumsal olgular, bünyelerinde belirli kararlı ve görece sabit unsurlar taşırlar. Bu unsurlar, tıpkı kıyıların suyun akış yönünü belirlediği gibi toplumsal etkinliklerin gerçekleşme biçimlerini belirlerler. Ancak sürecin tamamı göz önünde tutulduğunda bu kararlı unsurların da uzun süreçler içerisinde gerçekleşen etkinlikler ile şekillendiği ve sürekli bir şekillenme halinde olduğu görülmektedir. Dewey'e göre hukukun kaynağı da toplumsal olgulardaki alışkanlıklar, gelenekler gibi kararlı unsurlardır. Ancak bunların kararlılığı mutlak değildir, onlar sadece tekil etkinliklere göre daha kararlıdır. Hukuk bu kararlı unsurlardan kaynaklanır ve onlarla birlikte toplumsal etkinliklerce şekillenir ve sürekli yeniden şekillenir ve bir yandan da bu etkinlikleri yönlendirmektedir.

'Olması Gereken'

İlkörnekler, ilkeler ve kategorilere sırtını dönen pragmatistler yüzlerini sonuçlara, ürünlere dolayısıyla olgulara dönerler. İlkeler ve diğer soyutlamalar ise yalnızca olgular dünyasında bizim için bir fark yaratabildikleri ölçüde anlam ifade ederler. Bu tutumun önemli bir boyutunu gözden kaçırmamak gerekir. Pragmatistlerin anti-temelciliği doğruluğun tümünden reddi anlamına gelen bir tutum değildir. Tümel ve mutlak doğruluk düşüncesinin reddedilmesi, -postmodernizmde olduğu gibi- doğruluk diye bir şeyin mümkün olamayacağı düşüncesine varmaz. Düşüncelerin, kavramların ve kavrayışların deneyime bağlı, diğer bir ifadeyle bağlamsal doğruluğu kabul edilmekte ve savunulmaktadır (Tamana-ha, 1996: 327).

Olguları süregiden şeyler olarak ele almak doğru hukuka ilişkin normatif açıklamalar yaparken de olgucu düşünürre yeni kapılar açar. Dewey'e göre olguların "süregiden" şeyler olduklarının göz ardı edilmesi özellikle *olan-olması gereken* ayrımı üzerine yapılan tartışmalarda olgucu düşünürlerin yetkin argümanlar üretmemesine neden olmuştur. Dewey, olguları olmuş bitmiş şeyler olarak gördüğümüz takdirde tıpkı kaynak meselesinde olduğu gibi ölçüt meselesinde de harici unsurlara atıfta bulunmak zorunda kalacağımızı belirtir (Dewey, 2016b: 36) Tekil bir 'ifa' etkinliği, borcu ifa etmenin neden doğru bir davranış olduğunu açıklayacak hiçbir unsur içermez. Bir şeyin öyle olmuş olması, öyle olması gerektiğini göstermez. O halde onun öyle olması gerektiğini dikte eden ve böylece ona doğruluk yükleyen bir

irade, akıl, farazi bir sözleşme veya a priori bir doğal düzen mevcut olmalıdır. Dewey ise olguları olmuş şeyler olarak görmez. Süregiden şeyler olarak olguların sonuçları vardır. Sonuç sözcüğü, her ne kadar sonu imlese de sonuç, olgu sona erdikten sonra ortaya çıkan bir şey değildir; olgunun ayrılmaz bir parçasıdır. Sonuçları göz ardı edildiğinde tekil bir olgunun, değil doğru olup olmadığı, ne olduğu dahi bilinemez. Dewey bu yaklaşımını hukuka da teşmil eder. Ona göre "bir hukuki düzenleme ne yapıyorsa odur" (Dewey, 2016b: 32-33). Bu bakımdan hukuki uygulama, hukuk yapıldıktan sonra meydana gelen bir şey değil bizatihi hukukun bir parçasıdır. Hatta uygulama, toplumsal etkinlikleri doğrudan etkilemesi nedeniyle hukukun kendisini en dolaysız bir şekilde gösterdiği parçasıdır. Bu nedenle Dewey, uygulamayı göz ardı ederek hukuk üzerine söz söylemenin anlamsız olduğunu belirtir.

Hukukun süregiden bir olgu olarak kabul edilmesi halinde, sonuçlar da hukuki olgunun bir parçası olarak hukuki inceleme ve tartışmanın malzemesi haline gelirler. Dewey'e göre mesele böyle kavranıldığında hukuki doğruluk için bir harici ölçüte başvurmanın gereksiz olduğu ortaya çıkacaktır. En başta bir uygulama düzeni olarak tanımladığımız hukukun doğruluk ölçütü bu uygulamanın sonuçlarına içkindir. Ölçüt, hukukun istedik sonuçlar yaratıp yaratmadığı, diğer bir deyişle işlevini yerine getirip getirmediğidir. Dolayısıyla hukukta doğruluğun tespiti için yapılması gereken spekülasyonu bir kenara bırakıp saha araştırmalarına yönelmektir (Dewey, 2016b: 36-37). Dewey'in *hukuk felsefe-*

si tıpkı kaynak meselesinde olduğu gibi ölçüt meselesinde de olguların süregiden karakterini öne sürmek maharetiyle olgucu kuramlar açısından bir ilerleme teşkil etse de bazı problematikler çözümsüz kalabilmektedir. Hukukun bir uygulama düzeni olduğu ve uygulanması ile istedik sonuçlara ulaşılması ölçüsünde doğru olduğu iddiası, bıçağın bir kesme aleti olduğu ve zorlanmadan kestiyi ölçüde iyi bir bıçak olduğu iddiasına hem form hem de içerik olarak çok benzemektedir. Bıçak ve hukuk arasındaki benzerlik bununla da sınırlı değildir. Bıçakla bir ekmeği bölebilir veyahut bir insanı öldürebilirsiniz. Bunlar hukukla da yapılabilen ve hatta sürekli yapılan işlerdir. Ekmeği kesmekte veyahut insanı öldürmekte zorlanmadığınız takdirde bıçak iyi bir bıçaktır. Bıçağı yapan kişi, ekmeğin neresinden kesilmesi gerektiği, hangi parçanın kime verilmesi gerektiği, insanların ne zaman öldürülebileceği gibi sorulara cevap vermek durumunda değildir. Ancak “yasama ve yürütme etkinliklerinden ve yargı kararlarından daha fazlası” olmadığını belirttiğimiz hukuk ile bu ekmek bölünüyorsa, hukuku yapanlar bıçak üreticisinin rahatlıkla savuşturabileceği bu tür sorulara cevap vermek durumunda kalırlar. Zira hukuk sadece ekmek kesme değil, ekmeğin neresinden kesileceğine de karar verme *aygıtıdır*. Bu nedenle, doğru hukuk istedik sonuçlara ulaştıran hukuktur, diyerek hukukta *olması gereken* sorununa tüketici bir çözüm getirmiş olmayız. Bu sözü söylediğimiz anda karşımıza “sonuçların istendikliğini hangi ölçüte göre belirleyeceğiz(?)” sorusu çıkar.

Dewey’e göre, hukukun sonuçlarının istendikliğini belirlerken kullanılması gereken ölçüt, hukukun siyasi bağlamı içerisinde bulunabilecek bir ölçüttür. Dewey kendi çağı ve toplumu bakımından bu bağlamı oluşturanın demokrasi olduğunu belirtir. Dolayısıyla hukukun ölçütü, demokratik toplumsal birlikteliğin korunması ve geliştirilmesi olmalıdır. Dewey’in doksan üç yıllık hayatı, ABD toplumunun ve genel olarak dünyanın ekonomik ve siyasal açıdan büyük dönüşümler geçirdiği bir çağa denk gelmiştir. Bu devrimler ve savaşlar çağı içerisinde düşünür, reformist bir bilim-politik konumlanma ile zihin faaliyetini var olan düzenin eşitlikçi ve hoşgörüyeye dayalı bir birlikteliğe yaşam düzenine doğru yol almasına adanmıştır. Geleneksel ahlaki normların ve mevcut etik yaklaşımların ABD toplumunun yeni sorunlarını çözmeye başarılı olamayacağını düşünen Dewey, bilimsel girişimlerin bu yolun kat edilmesine katkı sağlayacağına inanmıştır (Anderson, 2014: 1-2¶). Ona göre çatışmacı tutumun uzun vadede sahibinin menfaatlerine de zarar vereceği olgusal olarak ispatlanabilir; uzlaşmanın yararı bilimsel olarak temellendirilebilir (Menand, 2001: 371). Bunun için öncelikle insan zihnini bulandıran yararsız spekülasyonları devre dışı bırakmak gerekmektedir. Toplumsal yaşamın düzenini teşkil etmesi itibarıyla hukuk meselesi, Dewey’in bu girişiminin eğitim ve demokrasi sorunu ile birlikte en önemli başlıklarından birini teşkil etmiştir.

Değerlendirme

Dewey’in ‘kararlı unsurları’ ile Gurvitch’in ‘normatif olguları’nın (Gurvitch, 1947: 158 vd.) aynı gerçeklikleri ifa-

de ettiği söylenebilir. Bu iki açıklama da hukukun toplumsal olgulardan kaynaklanışını yetkin bir biçimde ortaya koymaktadır. Ancak iki düşünür de kararlı unsurların veya normatif olguların hangi noktada hukukileştiği, bazıları hukukileşirken neden bazılarının hukukileşmediği, hukukun nasıl olup da toplumdaki kararlı unsurlarla çelişebildiği veya bunlarla mücadeleye girişebildiği sorularına tatmin edici cevaplar vermemişlerdir. Eğer hukuk, toplumdaki kararlı unsurlarla çatışabiliyorsa hukukun bunların yanında ve bunlardan ayrı bir tür kaynağa daha sahip olması gerektiği iddia edilebilir. Topluma baktığımızda gerçekten de bir dereyi, o derenin kıyılarını ve bir vadiyi görebiliriz ancak manzara bundan ibaret değildir. Suyu aşağılara doğru takip ettiğimizde dere boyunca sulama kanallarının, setlerin ve barajların yapılmış olduğunu da görürüz. Dewey'in hukukun kaynağına yönelik açıklamaları bu tür müdahaleleri kapsayıcı nitelikte değildir. Ona göre bir kararlı unsurun olduğu gibi bırakılmasında veya müdahale ile değiştirilmesinde o unsurun yarattığı sonuçlar göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak bu açıklama yukarıdaki sorulara cevap teşkil etmez. İşin aslı böyle bir açıklama ile Dewey, tartışmayı betimsel boyuttan normatif boyuta taşıyan bir argümantasyon manevrası yapmaktadır.

Dewey'in betimsel açıklamaları hukuk pragmatizminde hukukun sadece kaynağının değil mahiyetinin, amacının ve doğruluk ölçütünün de deneyime dayandırıldığını göstermektedir. Pragmatist bakışta hukuk bir araç olarak görülür. En genel ifadesiyle hukuk, toplumsal düzeni sağlamanın bir aracıdır. Hukukun

dışında da bu amaca yönelmiş olan araçlar bulunmaktadır. Ayrıca hukukun bu araçlar içerisinde en önemlisi olduğu da söylenemez. 'Hukuk, toplumsal düzeni sağlamanın bir aracıdır', önermesi tek başına hukukun amacı ile ilgili önemli ipuçları içermese de hukukun mahiyeti ile ilgili bir fikir verebilir. Bu amaçlar ne olursa olsun bunlara ulaşmak güç kullanımını gerekli kılacağından, hukukun güç kullanımının kuralla bağlanması olduğu söylenebilir. Hukuk, gücün kullanımını düzenleyen bir kural ve uygulamalar bütünüdür (Dewey, 1916a: 367). Başka bir ifadeyle, iktidar gücünün tesadüflüğü hukuk içerisinde engellenir ve güç kullanımı akılcı bir faaliyete dönüşür. Hukukun uygulanması, bir anlamda iktidar gücünün akılcı kullanımını demektir (Dewey, 1916b: 295). Bu bütünün meşruluk ölçütü de amaca uygunluktur. Ancak amacın da toplumsal düzenin sağlanması olduğu hatırlanacak olursa burada bir kısır döngü içerisine girildiği düşünülebilir. Dewey bu kısır döngüyü kırmak için bağlamı öne sürerek tartışmayı normatif boyuta taşımıştır. Hukukun amacı toplumsal düzenin sağlanmasıdır. Hedeflenen düzenin nasıl bir düzen olduğu sorusuna ancak belirli bir yerin ve zamanın siyasi bağlamı içerisinde yanıt verilebilir. Ona göre de içinde bulunduğumuz çağın siyasi bağlamı demokrasi olarak kabul edilmelidir. Dolayısıyla hukukun amacı demokratik düzenin oluşturulması ve geliştirilmesi olarak görülmelidir. Bu bağlamda hukukun, tüm bireylerin kendi olanaklarını geliştirebilecekleri ve çabalarının karşılığını alabilecekleri bir toplumsal ortamı tesis etme ve koruma amacına yönelen

bir kurum olarak anlaşılması gerektiği belirtilmektedir. Hukuk, bu amacı gerçekleştirebildiği ölçüde doğru veya meşru olacaktır. Dewey hukukun amacını son kertede bireyin mutluluğu olarak ortaya koysa da bu birey somut bir birey olup toplumdan ayrı düşünülemez. Bireyler kendi amaçlarına yönelik girişimleri dâhilinde başka bireylere zarar verebilir veya onların kendi amaçlarına ulaşmalarını engelleyebilirler. Demokratik bağlam, hukuku oluşturanların bu tür durumlarda toplumsal birlikteliğin sürdürülmesi bakımından en uygun olacak şekilde bu çatışan amaçlar arasında demokratik seçimler yapmalarını gerektirir. Dolayısıyla son tahlilde *olması gereken hukukun* ölçütü a priori değil uzlaşimsal olacaktır.

Kaynakça

- Anderson, E. (2014) “Dewey’s Moral Philosophy”, E. N. Zalta (Ed.), The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Bahar 2014 Sürümü). <https://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/dewey-moral/> (erişim tarihi: 19.1.2017).
- Dewey, J. (1916a) “Force and Coercion”, *International Journal of Ethics*, 26(3): 359-367.
- Dewey, J. (1916b) “Force, Violence and Law”, *The New Republic*: 295-297.
- Dewey, J. (2016a) “Deneyim ve Usun Değişen Kavramları”, *Pragmatizm: Pratik Bir Felsefe*, S. Çelik (Ed.). Doruk Yayınları, İstanbul, s. 153-170.
- Dewey, J. (2016b) “Hukuk Felsefem”, (Çev. F. Kararmaz), *Hukuk Kuramı*, 3(4-5): 30-38.
- Donoso, A. (1959) “John Dewey’s Philosophy of Law”, *University of Detroit Law Journal*, 36(5): 579-607.
- Gurvitch, G. (1947) *Sociology of Law*, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Londra.
- James, W. (2015) *Pragmatizm*, (Çev. Tahir Karakaş), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Menand, L. (2001) *The Metaphysical Club*, Farrar, Straus and Giroux, New York.
- Peirce, C. S. (2016) “Kavramlarımızda Açıklık Nasıl Sağlanır”, *Pragmatizm: Pratik Bir Felsefe*, S. Çelik (Ed.). Doruk Yayınları, İstanbul, s. 63-92.
- Tamanaha, B. (1996) “Pragmatism in U.S. Legal Theory”, *The American Journal of Jurisprudence*, 41: 315-355.